

Άγιος Γρηγόριος ο Παλαμάς- Ο θεολόγος του Φωτός

/ [Ορθόδοξες Προβολές](#)



Του Νικόλαου Ζαΐμη

Η Β' Κυριακή των Νηστειών είναι αφιερωμένη σε ένα υπέρμαχο της Ορθοδοξίας: τον Άγιο Γρηγόριο τον Παλαμά, τον Αρχιεπίσκοπο Θεσσαλονίκης. Γεννημένος στην Κωνσταντινούπολη στα τέλη του 13ου αι., ο Άγιος Γρηγόριος θα αποτελέσει τον βασικό εκφραστή της ησυχαστικής θεολογίας που θα αναπτυχθεί τον επόμενο αιώνα.

Τον καιρό που εμφανίζεται ο Άγιος Γρηγόριος στο πνευματικό προσκήνιο, η βυζαντινή αυτοκρατορία συμπλήρωνε χίλια χρόνια ζωής και είχε ζήσει όσο καμία άλλη αυτοκρατορία. Αυτός ο γιγαντιαίος σε έκταση και ηθική αντοχή πολιτικός οργανισμός, που φύλαξε, μετασχημάτισε και διέσωσε τα σπέρματα του ανθρώπινου πολιτισμού και τη φλόγα της χριστιανικής πίστης και αγάπης, ήταν πλέον παλαιός, αλλά δεν είχε νεκρωθεί. Παρά τα χτυπήματα που δεχόταν, έμμεινε ένα μοναδικό φρούριο στο οποίο φυλάσσονταν και καλλιεργούνταν με ασφάλεια όλα τα

πνευματικά αγαθά του ανθρώπινου γένους. Και οι εχθροί ήταν τώρα ισχυρότεροι από κάθε άλλη φορά. Οι δυτικοευρωπαίοι, Φράγκοι, Ιταλοί, Καταλανοί, είχαν καταλάβει τα περισσότερα μέρη της κυρίως Ελλάδας. Οι Σέρβοι από τον βορρά, επωφελούμενοι των δυσκολιών της αδύνατης αυτοκρατορίας, εισβάλουν στη Μακεδονία και αποκόπτουν το κράτος στα δυο. Η Κωνσταντινούπολη απείχε πλέον από τις προχωρημένες γραμμές των Σέρβων τόσο, όσο απείχε και από τον νέο κίνδυνο που είχε ξεσπάσει από τα ανατολικά, τους Τούρκους. Οι τελευταίοι ήταν αυτοί που προκαλούσαν την μεγαλύτερη φθορά. Πυρ και σίδηρος ήταν τα όπλα τους, λεηλασία, σφαγή, απαγωγή αγοριών και κοριτσιών, το απαίσιας μνήμης παιδομάζωμα, οι ενέργειες τους.

Αλλά όμως το Βυζάντιο κατόρθωσε να παρατείνει τη λειτουργία του ως κρατικού οργανισμού για διακόσια ακόμα χρόνια. Η παιδεία είχε φτάσει σε ένα αξιοζήλευτο επίπεδο, η κρατική διοίκηση είχε πάρει νέες μορφές, αν και δεν είχε τα μέσα για να τις ολοκληρώσει και η τέχνη από την πλευρά της ανανεωνόταν. Η ζωτικότητα της Ορθοδοξίας κατά τα χρόνια αυτά συμβαδίζει με την δύναμη της αντίστασης του ελληνισμού. Η θεολογία της ανανεώνεται και ζωντανεύει και η απόπειρα υποταγής της ανατολικής Εκκλησίας στη Ρώμη βρίσκει έντονη την αντίσταση της θεολογικής σκέψης. Ο Άγιος Γρηγόριος ο Παλαμάς είχε πλήρη επίγνωση όλων αυτών των γεγονότων κατά την εποχή την οποία έζησε. Με τον δικό του τρόπο συνέβαλε στη διεξαγωγή των αγώνων του γένους και στη διατήρηση της αυτονομίας της Ορθόδοξης Εκκλησίας όσο κανείς άλλος στα χρόνια του και είχε την πρώτη θέση ανάμεσα στους πρωταγωνιστές της διατύπωσης της πνευματικής διδασκαλίας του Χριστιανισμού.

Μοναχικός βίος και αγώνες κατά των κακοδόξων

Καταγόμενος από εύπορη οικογένεια ο Άγιος Γρηγόριος μορφώθηκε στην γενέτειρα του Κωνσταντινούπολη. Ένας από τους δασκάλους του υπήρξε ο φιλόσοφος Θεόδωρος Μετοχίτης. Ολοκληρώνοντας μια παράδοση για την συλλογιστική μέθοδο του Αριστοτέλη, ο Θεόδωρος Μετοχίτης μιλώντας επαινετικά για τις γνώσεις του μικρού Γρηγορίου θα πει στους ακροατές ότι και ο ίδιος ο Αριστοτέλης θα τον επαινούσε αν ήταν παρόν!

Αν και όλοι τον προόριζαν για υψηλά αξιώματα, ο Άγιος Γρηγόριος προτίμησε την άσκηση καταλήγοντας τελικά στο Άγιον Όρος για να μονάσει. Κατά τον βιογράφο του Άγιο Φιλόθεο Κόκκινο, περί το 1320, αναζητώντας την άσκηση της ησυχίας και της προσευχής, ακολούθησε τον αναχωρητικό βίο υπό την πνευματική καθοδήγηση του ησυχαστή Γρηγορίου του Βυζαντίου, σε ερημητήριο στην περιοχή της Γλωσσίας, κοντά στη Σκήτη του Μαγουλά, Εκεί παρέμεινε για δυο χρόνια, μέχρι το 1322, όπου οι επιδρομές των Τούρκων τον ανάγκασαν να εγκαταλείψει το Άγιον Όρος. Στη συνέχεια μεταβαίνει στη Θεσσαλονίκη όπου και χειροτονείται ιερέας, αλλά η κλήση του προς τον αναχωρητικό βίο τον οδηγεί εκ νέου το 1326

σε Σκήτη στη Βέροια. Εκεί έζησε μια αυστηρά ασκητική ζωή για περίπου πέντε χρόνια, κατά τα πρότυπα των αναχωρητών μοναχών του 3ου - 4ου αιώνα, αφοσιωμένος στην αδιάλειπτη προσευχή. Παρέμενε μόνος και έγκλειστος καθ' όλη τη διάρκεια της εβδομάδας και μόνο τα Σάββατα, τις Κυριακές και τις μεγάλες εορτές επικοινωνούσε με τους αδελφούς μοναχούς και συμμετείχε στα μυστήρια της Εκκλησίας. Ο τύπος αυτός της μοναχικής ζωής αποτέλεσε έκτοτε στοιχείο της ησυχαστικής ασκητικής παράδοσης.



Ο ησυχασμός, που κατά τον 14ο αιώνα γνώρισε μεγάλη άνθιση σε όλο το Βυζάντιο και ιδιαίτερα στο Άγιον Όρος, δέχτηκε τότε την επίθεση φιλοσόφου και μοναχού Βαρλαάμ του Καλαβρού. Ο Άγιος Γρηγόριος αντιμετώπισε για πρώτη φορά τον Βαρλαάμ, όταν ο τελευταίος συμμετείχε σε συζητήσεις με εκπροσώπους της Δυτικής Εκκλησίας και προέβαλε την αγνωστικίζουσα θεωρία ότι δεν είναι δυνατόν να μιλάμε με βεβαιότητα για την εκ του Υιού εκπόρευση του Αγίου Πνεύματος, εφόσον είναι αδύνατη η διείσδυση του νου στις κινήσεις του ακατάληπτου Θεού. Ο Άγιος Γρηγόριος απάντησε ότι τους Ορθοδόξους χωρίζουν από τους Λατίνους ουσιώδεις διαφορές και όχι ασήμαντα πράγματα ή ονόματα.

Την θεολογική αυτή αντίθεση θα εντείνει αργότερα η περί ασκητικής μεθόδου διφωνία μεταξύ του Βαρλαάμ και των ησυχαστών. Τότε ο Γρηγόριος ως εκπρόσωπος των ησυχαστών θα μεταβεί αρχικά στη Θεσσαλονίκη και στη συνέχεια στην Κωνσταντινούπολη όπου θα υποστηρίξει τις θέσεις του στην τοπική σύνοδο που συνεκλήθη το 1341. Εκεί σε επάλληλες συνεδριάσεις εκκλησιαστικών και πολιτικών αξιωματούχων οι αντιρρήσεις και οι μομφές του Βαρλαάμ και του υποστηρικτή του Γρηγορίου Ακινδύνου, έναντι του Αγίου Γρηγορίου και των αγιορειτών μοναχών κατανοήθηκαν ως αντιρρήσεις και μομφές επί της αγιοπνευματικής παράδοσης και επέφεραν την καταδίκη τους.

Μετά το 1341 και μέχρι το 1347 οι εμφύλιες διαμάχες περιέπλεξαν τα εκκλησιαστικά και θεολογικά ζητήματα στη δίνη των πολιτικών σκοπιμοτήτων και προτεραιοτήτων. Ο Άγιος Γρηγόριος καταδικάστηκε επί πατριαρχίας Ιωάννη Καλέκα με τις κατηγορίες της ανακίνησης δογματικών ζητημάτων, εκκλησιαστικής απείθειας και πολιτικής προδοσίας και φυλακίστηκε από το 1343 έως το 1347. Το 1347 εκκλησιαστική σύνοδος καθάίρεσε τον Ιωάννη Καλέκα και εξέλεξε στη θέση του τον Ισίδωρο Βουχειρά. Με πρωτοβουλία του τελευταίου, η σύνοδος αποκατέστησε τον Άγιο Γρηγόριο και λίγο αργότερα τον εξέλεξε αρχιεπίσκοπο Θεσσαλονίκης. Στις ομιλίες και στα έργα αυτής της περιόδου αποτυπώνονται οι θέσεις του περί της πολιτικής και κοινωνικής ειρήνης ως απόρροιας της καταλλαγής ανθρώπου και Θεού και ως έργου της χάριτος, στο οποίο ο άνθρωπος ως κοινωνικό και πολιτικό ον συνεργεί.

Η ανάμιξη του λογίου Νικηφόρου Γρηγορά στην ησυχαστική έριδα προκάλεσε νέες ταραχές και την εκ νέου εμπλοκή του Αγίου Γρηγορίου του Παλαμά. Κατά τη σύνοδο του 1351 στην Κωνσταντινούπολη καταδικάστηκαν και πάλι οι θεολογικοί του αντίπαλοι και δικαιώθηκαν οι θέσεις του οι οποίες μπορούν να συνοψιστούν ως εξής:

1. διάκριση ουσίας και ενεργείας υφίσταται
2. η ενέργεια αυτή είναι άκτιστη
3. η διάκριση ουσίας και ενεργείας δεν συνεπάγεται σύνθεση στον Θεό
4. ο όρος θεότης αποδίδεται από τους Πατέρες στην άκτιστη ουσία
5. κατά την πατερική παράδοση η θεία ουσία υπέρκειται της θείας ενεργείας, αν και αχώριστες, και ότι η θεία ουσία είναι αμέθεκτη, η δε θεία ενέργεια είναι μεθεκτή στους ανθρώπους.

Έτσι η παλαμική θεολογία επικυρώθηκε συνοδικώς. Οι αποφάσεις της Συνόδου αποτέλεσαν ιδιαίτερο τόμο, γνωστό με την επιγραφή Συνοδικός Τόμος του 1351, που υπογράφηκε από τον αυτοκράτορα Ιωάννη Καντακουζηνό, τον πατριάρχη Κάλλιστο και τα λοιπά μέλη της Συνόδου. Επίσης με απόφαση της Συνόδου αυτής προστέθηκαν στο Συνοδικό της Κυριακής της Ορθοδοξίας η διδασκαλία του Αγίου

Γρηγορίου του Παλαμά.

Η παρακαταθήκη του

Η τελευταία περίοδος της ζωής του Αγίου Γρηγορίου χαρακτηρίζεται από τρία βασικά γεγονότα. Το ένα είναι μια αρρώστια των σπλάγχνων που εκδηλώθηκε το 1352 και θα αποβεί στο τέλος και η αιτία θανάτου του. Το δεύτερο γεγονός έχει να κάνει με την αιχμαλωσία του από τους Τούρκους επί ένα έτος (1354 - 1355), κατά τη διάρκεια της οποίας είχε την ευκαιρία να διαλεχτεί με μουσουλμάνους λογίους. Το τελευταίο γεγονός έχει να κάνει με το ποιμαντικό του έργο στην πόλη της Θεσσαλονίκης. Ο Άγιος Γρηγόριος κοιμήθη στις 14 Νοεμβρίου 1359 (ορισμένοι ερευνητές υποστηρίζουν ότι η κοίμηση του συντελέστηκε το 1357), ενώ η μνήμη του καθιερώθηκε να εορτάζεται επί πατριαρχίας Φιλόθεου Κόκκινου στις αρχές του 1368.

Μια από τις βασικές παρακαταθήκες του Αγίου Γρηγορίου είναι το συγγραφικό του έργο, το οποίο εκδόθηκε σε πέντε τόμους από τον αείμνηστο καθηγητή της Πατρολογίας στο Αριστοτέλειο Πανεπιστήμιο Θεσσαλονίκης Παναγιώτη Κ. Χρήστου. Από τα αξιομνημόνευτά έργα του είναι οι δύο Αποδεικτικοί λόγοι, στους οποίους εκθέτει την άποψη ότι το Πνεύμα ως υπόσταση μεν εκπορεύεται εκ μόνου του Πατρός, ως χάρις εκπέμπεται εκ του Πατρός και εκ του Υιού και φυσικά και από το ίδιο το Άγιο Πνεύμα. Εκτενή είναι τα αντιρρητικά έργα του, δηλαδή οι λόγοι Υπέρ των Ησυχαστών που γράφτηκαν κατά του Βαρλαάμ, οι επτά Αντιρρητικοί κατά του Ακινδύνου και οι τέσσερις Λόγοι κατά του Νικηφόρου Γρηγορά. Σε όλα αυτά τα έργα τηρεί την ίδια γραμμή, δηλαδή ότι η ουσία του Θεού είναι απρόσιτη ενώ η άκτιστη ενέργεια του είναι προσιτή και μεθεκτή. Το καλύτερο ίσως έργο του Γρηγορίου είναι τα 150 Κεφάλαια, μέσα από τα οποία κατά τον τύπο της όλης ασκητικής γραμματείας χαράσσει με αδρές γραμμές τις απόψεις του επί των θεολογικών και ηθικών προβλημάτων. Από τις Ομιλίες του που σώζονται αντλούμε στοιχεία όχι μόνο από την μεγάλη θεολογική δύναμη που τον χαρακτηρίζει αλλά και από την ισχυρή εκκλησιαστική συνείδηση που τον διακατέχει.

Ζώντας σε μια εποχή κατά την οποία ο ανθρωπισμός έπαιρνε τη γνωστή αναγεννητική του μορφή, ο Άγιος Γρηγόριος ο Παλαμάς παρουσίασε στον κόσμο τον δικό του θεανθρωπισμό. Αντί να αποσύρει τον άνθρωπο από τη σφαίρα του Θεού, τον έφερε πλησιέστερα σε αυτόν. Θα κλείσουμε την συνοπτική αυτή παρουσίαση με τα λόγια ενός εκ των μελετητών του έργου του Αγίου Γρηγορίου που φαίνεται και να αποτελούν την βασική παρακαταθήκη της διδασκαλίας του: «Η θεολογία του Αγίου Γρηγορίου έχει συνισταμένη τη διδασκαλία για την ανθρώπινη τελείωση, είναι η θεολογία της αποθεώσεως του ανθρώπου. Κατά την γενικότερη άποψη των ησυχαστών ο άνθρωπος είναι μεν ένα κτιστό αποτέλεσμα της θείας ενέργειας, αλλά αποτελεί ανακεφαλαίωση και κόσμημα του συνόλου της

δημιουργίας. Κάτω από τις βασικές συνθήκες της αδιάλειπτης προσευχής και ανάτασης, της οποίας κορυφή είναι η κοινωνία με τον Θεό, καταλαμβάνεται ολόκληρος από το φως της θείας δόξας που εκπέμπεται αιωνίως από την Τριάδα και ο νους του, αρπαζόμενος από το θείο φως και εισερχόμενος μέσα σε αυτό, γίνεται και ο ίδιος φως. Έτσι σαν φως βλέπει το φως» (Π.Κ.Χρήστου, Ο Κήρυξ της χάριτος του Φωτός, Θεσσαλονίκη 1986, σ. 145).